

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

FARO-ONDERZOEK SOCIALE WAARDE

‘Samen maat- schappij zijn’

De sociale waarde van erfgoedparticipatie

Wilma Simons

Inhoud

Inleiding	5
Respondenten over erfgoedparticipatie – sociale aspecten	6
Deelvraag 1 Hebben respondenten het idee dat erfgoedparticipatie sociale waarde kan creëren?	7
Deelvraag 2 Wat levert erfgoedparticipatie op volgens de respondenten en welke vormen van sociale waarde zijn hierbij te onderscheiden?	14
Deelvraag 3 Welke factoren dragen bij aan de creatie van sociale waarde in de omgang met erfgoed?	21
Analyse	24
Tot slot	26
Samenvatting van de methodologie	27

Colofon

Titel: 'Samen maatschappij zijn'

Auteur: Wilma Simons

Programma Faro

Eindredactie: Anne Versloot

Foto omslag: Laura Maessen

Locatie foto omslag: Helmond

Fotografie binnenwerk: Fronikboerderij,

Stichting Adoptie Graven Amerikaanse

Begraafplaats Margraten, Tracing Your

Roots/Anke van der Meer, Rederij Lampe-

dusa, Guido Pijper, HomeComputerMu-

seum, ColorIsTheLimit/Laura Maessen,

Verhalenhuis Belvédère, Hop van Altena.

Vormgeving: Things to Make and Do

© Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed,
Amersfoort 2022

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Postbus 1600

3800 BP Amersfoort

www.cultureelerfgoed.nl

info@cultureelerfgoed.nl

Voorwoord

In 2019 begon onze verkenning naar de toepassing van het Europese Verdrag van Faro in Nederland. 'De waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving' luidt de veelbelovende titel, maar de eerlijkheid gebiedt te zeggen dat we destijds nog een beperkt beeld hadden van wat dat concreet voor de Nederlandse erfgoedpraktijk kon betekenen.

Dus wat doe je dan? Je begint een onderzoek.

Inderdaad – en dat hebben we geweten. Want hoe begin je een onderzoek naar een verdrag dat, op een paar eenzame uitzonderingen na, niemand kent? Het is een beetje als de weg vragen aan iemand die ook verdwaald is. Toch is dat wat we gingen doen. We ontmoetten mensen, we noemden hen Faro-verbinders en ze gingen eropuit. Ze keken om zich heen, kwamen anderen tegen, stelden vragen, trokken weer verder, van het een kwam het ander en geleidelijk aan begonnen we de contouren te zien van wat de Faro werk- en denkwijze in Nederland inhoudt. De zoektocht werd een heus onderzoek, kwalitatief met semigestructureerde gesprekken zoals dat heet, met respondenten. Het resultaat van wat al die mensen uit de praktijk vertelden, ligt nu voor u.

We hebben een heleboel geleerd (zoals meer inzicht in de behoeften van participanten, sociale-waarde-creatie, participatieve werkwijzen, stakeholders en Faro-definities). Maar weten we nu *alles* wat we moeten weten en geeft dit onderzoek antwoorden op *alle* vragen? Nee, natuurlijk niet. We hebben samen met iedereen die heeft bijgedragen aan onze zoektocht naar Faro in Nederland wel een mooie kaart gemaakt. We weten waar we heen kunnen en hoe we daar kunnen komen. Maar er valt nog veel meer te ontdekken, er zijn nog onverkende wegen en niet gevonden paadjes. En lang niet altijd zijn we het eens over de beste route.

Het zou me niet verbazen als we weer op Faro-reis gaan. Ik hoop dat u meegaat.

Michaela Hanssen

Programmamanager Programma Faro

In het kader van het Faro-onderzoek zijn de volgende rapportages verschenen

DEFINITIES

SOCIALE WAARDE

BELANGHEBBENDEN

BEHOEFTE PARTICIPANTEN EN VRIJWILLIGERS

WERKWIJZEN EN STRATEGIEËN

METHODOLOGISCHE VERANTWOORDING

Het Faro-onderzoek

Of het nu brugwachtershuisjes zijn die door buurtbewoners een nieuwe bestemming als kiosk of educatieve ruimte krijgen. Of het Hop-initiatief van Altena waar de inwoners van deze nieuwe gemeente samen hophoven onderhouden, elkaar ontmoeten bij de oogstfeesten en samen het bier van hun omgeving samen brouwen. Het Europese Verdrag van Faro (uit 2005) benadrukt het belang van erfgoed voor de samenleving. Ieder mens kan bepalen wat erfgoed is en cultureel erfgoed wordt ingezet als middel voor andere maatschappelijke doelen. Het verdrag benoemt een beweging in de Nederlandse erfgoedsector die steeds sterker wordt: de mens staat centraal in erfgoed.

Vorbereiding op ratificatie

In september 2018 heeft de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) aangegeven dat ook Nederland de ratificatie van het verdrag wilde onderzoeken. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) is begonnen met het verkennen van de bestaande praktijk en de manieren waarop burgerinitiatief en -participatie het beste kunnen worden gestimuleerd en gefaciliteerd.

Onderzoek naar de praktijk

In de periode 2019-2021 is een onderzoek uitgevoerd naar erfgoedactiviteiten waarin de mens centraal staat – vaak verwoord als ‘erfgoedparticipatie’ of ‘erfgoedprojecten met sociale waarde’. De hoofdvragen van het Faro-onderzoek waren: hoe kunnen erfgoedprofessionals, erfgoedinstellingen en overheden werken volgens het Verdrag van Faro? Wat betekent de implementatie van dat verdrag voor de erfgoedpraktijk? Om die hoofdvragen te beantwoorden zijn – in samenspraak met een brede groep belanghebbenden door het hele land – allereerst zes deelvragen geformuleerd:

- 1 Welke definities hanteren respondenten voor centrale begrippen uit het Verdrag van Faro (cultureel erfgoed, erfgoedparticipatie, erfgoedgemeenschap)?
- 2 Creëert erfgoedparticipatie sociale waarde, en zo ja, welke factoren zijn daarbij doorslaggevend?
- 3 Wat hebben professionals die te maken hebben met erfgoed en erfgoedgemeenschappen nodig voor de stimulering en het mogelijk maken van erfgoedparticipatie (met aandacht voor vaardigheden, rolopvattingen en drijfveren)?
- 4 Welke werkwijzen en/of strategieën bij erfgoedparticipatie kunnen als inspiratiebron dienen

voor overheden, maatschappelijke organisaties en bedrijven?

- 5 Welke behoeften zijn voor burgers en/of vrijwilligers van belang om deel te nemen aan het erfgoedproces?
- 6 Welke belanghebbenden in de erfgoedwereld spelen een rol in de participatieactiviteiten?

Hiervoor zijn 99 interviews afgenomen met zowel erfgoedprofessionals en beleidsmakers als ook met ‘leden’ van erfgoedgemeenschappen en individuele deelnemers van activiteiten in heel Nederland. Dit kwalitatief onderzoek biedt een momentopname in de bestaande erfgoedparticipatiepraktijk en geeft inzicht in hoe we de Faro-praktijk verder vorm kunnen geven. De uitkomsten van dit onderzoek zijn bovendien verwerkt in het advies aan de staatssecretaris over het ratificeren van het verdrag.

De bevindingen

De bevindingen van het onderzoek worden gedeeld in zes deelrapportages die elk op een van de onderzoeksvragen ingaat en een methodologische verantwoording. In dit stuk presenteren we de belangrijkste bevindingen uit de onderzoeksvraag: *creëert erfgoedparticipatie sociale waarde, en zo ja, welke factoren zijn daarbij doorslaggevend?*

Inleiding

Aan de rand van Zaandam staat de Fronik Buurtboerderij, een historische hoeve met van oudsher een belangrijke wijkfunctie. Foto: Fronikboerderij.

Welke betekenis heeft erfgoed voor relaties tussen mensen en in welke mate draagt erfgoed bij aan hun welzijn? Dat is een vraag die voortkomt uit het Verdrag van Faro. Mensen die zich actief inzetten voor het Nederlandse erfgoed geven hier zelf het antwoord op en lichten hun drijfveren toe. ‘Iedereen mag meedoen.’

In het Verdrag van Faro wordt de term sociale waarde niet expliciet gebruikt, alleen de titel ‘De waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving’ verwijst ernaar. Wel wordt er gesproken van de opbouw van een vreedzame en democratische samenleving en bevordering van culturele diversiteit (Art. 1.b) en het versterken van sociale cohesie (Art. 8.c). Die aspecten uit het verdrag zijn te scharen onder het streven naar waarde voor de samenleving. Op basis van wat mensen die zich actief inzetten voor erfgoed hierover zeggen, wordt in deze publicatie een antwoord gegeven op de onderzoeksvraag: creëert erfgoedparticipatie sociale waarde, en zo ja, welke factoren zijn daarbij doorslaggevend?

De onderzoeksdata worden besproken aan de hand van wat de respondenten verstaan onder erfgoedparticipatie en de drie deelvragen van dit onderzoek:

- 1 Hebben respondenten het idee dat erfgoedparticipatie sociale waarde kan creëren?
- 2 Wat levert erfgoedparticipatie op volgens de respondenten en welke vormen van sociale waarde kunnen hierin worden onderscheiden?
- 3 Welke factoren dragen bij aan de creatie van sociale waarde in de omgang met erfgoed?

Respondenten over erfgoedparticipatie – sociale aspecten

Het Verdrag van Faro spreekt over een gedeelde verantwoordelijkheid voor cultureel erfgoed, toegang tot cultureel erfgoed en democratische participatie (Art. 12). Bij de beantwoording van de drie deelvragen staat het verschijnsel ‘erfgoedparticipatie’ centraal – wat je zou kunnen lezen als ‘de omgang met erfgoed’. Maar eerst volgt nu een passage over wat de respondenten onder erfgoedparticipatie verstaan. Een deel van hen kende de term niet, maar heeft er wel een associatie bij. Het is goed om in te gaan op hun eigen beschrijving van de term, omdat het laat zien hoe ze hun activiteiten in het kader van erfgoedparticipatie zien.

Kernwoorden in de antwoorden van de respondenten op de vraag wat ze onder erfgoedparticipatie verstaan zijn ‘samenwerken’, ‘meedoen’ en ‘samen bezig zijn’. Vaak wordt erfgoedparticipatie gezien als participatie maar dan in de context van erfgoed. Enkele citaten laten de verschillende aspecten van erfgoedparticipatie mooi zien.

Gedeelde verantwoordelijkheid

‘Erfgoedparticipatie ontstaat uit een gedeeld gevoel van verantwoordelijkheid voor de eigen omgeving, voor erfgoed.’ (R7)

Bottom-up

‘[Bij erfgoedparticipatie is] het erfgoed iets wat vanuit onderen moet komen en niet vanuit boven. Het moet niet zo zijn dat er een paar historici zeggen: “Wij willen de geschiedenis van het erfgoed”, want zo werkt het niet. Erfgoed is hoe het is bij de mensen op de vloer, hoe het daar is.’ (R34)

Kennisuitwisseling

‘We hebben ook een soort platform, dat is geweldig want je leert van elkaar. Het leuke is, [de mensen die meedoen] hebben niet het gevoel dat ze nou echt [met erfgoedparticipatie] bezig zijn. Nee, ze lopen tegen dingen aan. Hoe doe jij dat of hoe deden ze dat vroeger, want dat is gewoon de meest logische vraag die er achteraan komt.’ (R35)

Meedoen

‘Ik denk dat erfgoed op zichzelf iets zegt over “we willen iets achterlaten”, terwijl participatie gaat over “we willen mensen motiveren om mee te doen”. Als je die twee combineert, dan is de collectie bedoeld om mensen te motiveren om mee te doen.’ (R22)

Samenwerken

‘Samen bezig zijn in de context van cultuur en erfgoed, professionals en vrijwilligers in samenwerking met elkaar.’ (R6) ‘Samenwerken rondom erfgoed.’ (R14) ‘Erfgoedparticipatie? Vakjargon, ze werken gewoon samen.’ (R12)

Uit deze antwoorden blijkt dat de respondenten erfgoedparticipatie en hun eigen activiteiten vooral definiëren aan de hand van sociale aspecten en interactie.

Deelvraag 1

Hebben respondenten het idee dat erfgoedparticipatie sociale waarde kan creëren?

Voor de beantwoording van deze deelvraag is gekeken naar de drijfveren van de respondenten. Hun motivatie om activiteiten te initiëren, eraan deel te nemen of mee te werken, zegt iets over wat ze van belang vinden, wat ze zouden willen bereiken of denken te vinden. In de interviews kwamen bij de respondenten

veel sociaal gerichte drijfveren naar voren die verband houden met de creatie van sociale waarde. De sociaal gemotiveerde drijfveren zijn hieronder gegroepeerd en van een toelichting voorzien. Daarna volgt een korte aanvulling met betrekking tot het erfgoed zelf.

Actief burgerschap

Ruim de helft van de onderzochte activiteiten zijn burgerinitiatieven. Een groot deel van de respondenten kan zelf al aangemerkt worden als actief burger. Kennisinstituut en adviesbureau voor maatschappelijke ontwikkeling Movisie geeft de volgende definitie van actief burgerschap: 'Het door burgers zelf verantwoordelijkheid nemen voor het oplossen van maatschappelijke vraagstukken in de eigen omgeving, door zelf initiatieven te organiseren'.¹ Die opvatting komt ook in de interviews terug.

Zo zegt een gepensioneerde respondent: *'Ik moet niks meer. Maar ik vind het ontzettend belangrijk dat de leefgemeenschap waar je bent, daar moet je aan meehelpen en dat moet je meehelpen organiseren. Daar moet je iets moois van maken. En als dat ook nog een beetje goed lukt, dan heb je er ook een goed gevoel bij. Niet achteroverleunen en niks doen, gewoon aanpakken.'* (R96)

De term organiseren wordt hierbij vaak genoemd, zoals door deze respondenten: *'Opbouwwerk is niks anders dan iemand die goed kan organiseren en mensen enthousiast kan maken als-ie het goed doet. Vanuit die hoedanigheid heb ik altijd dingen proberen te organiseren die met gelijke rechten en emancipatie te maken hebben'* (R35).

Of als beroepskracht door 'een paar duwtjes te geven en [bewoners] te helpen om zich te organiseren' (R17).

Een tweede aspect van actief burgerschap is het motiveren van anderen tot actief burgerschap. Dat komt tot uiting in bijvoorbeeld erfgoedactiviteiten op scholen, waarbij kinderen voorgelicht worden over welke rol je als burger in de samenleving kunt spelen. Maar ook door ze via erfgoed te betrekken bij onderwerpen als democratische inspraak of leven in vrijheid. Uit de interviews spreekt een sterke motivatie om erfgoed door te geven aan toekomstige generaties en in die zin zien velen het belang in dat het erfgoed levend blijft.

4 mei-viering met de Amerikaanse vlag in Zuid-Limburg. Foto: Stichting Adoptie Graven Amerikaanse Begraafplaats Margraten.

Gewoon gelijkwaardigheid

Strijden tegen onrecht is voor een deel van de respondenten een motivatie om zich in te zetten voor de samenleving. Dat spreekt uit citaten als:

'Onrecht is een grote drijfveer bij mij, opkomen voor mensen die aan de kant staan, mensen die het niet makkelijk afgaat.' (R83)

'We proberen een stukje van het geld te krijgen om in te zetten voor de mensen die wij zien, die van [dit erfgoed] willen genieten of daar vragen over hebben of daar wat mee willen doen.' (R69)

'Keer op keer is het toch verdomde lastig om als nieuwkomer je plek te vinden in de stad. Als je de persoonlijke verhalen hoort of leest van migranten nu en zij die hen voorgingen zoals Anne Frank en Vondel en Spinoza. Ik vind dat eigenlijk best wel beschamend.' (R102)

'Gewoon gelijkwaardigheid, daarvoor vechten we.' (R36)

'Gewoon gelijkwaardigheid, daarvoor vechten we'

'Je verhaal te vertellen en gewoon te luisteren naar elkaar en niet te veroordelen of oordelen. Ga aan de praat'

Om dat te bereiken zetten de respondenten erfgoed op verschillende manieren in. Eén manier is om in samenwerking met welzijnsorganisaties eenzaamheid tegen te gaan of werkervaringsplaatsen aan te bieden. Een andere manier is tradities van herdenken te initiëren: *'Het gaat om aandacht te besteden aan de holocaust en dat in onze buurt zoveel mensen gewoond hebben die... van wie we nu nooit de kinderen hebben leren kennen'* (R94). Herdenken in stilte of juist door gesprekken aan te gaan: *'Toen ik kennismaakte met de Ketu Koti-dialoogtafel, zei ik meteen: dat ga ik ook doen in mijn eigen stad. Dat is mooi, die verbinding zoeken tussen wit en zwart om je verhaal te vertellen en gewoon te luisteren naar elkaar en niet te veroordelen of oordelen. Ga aan de praat.'* (R36)

Ook de toegang tot erfgoed wordt geregeld ter discussie gesteld. Zo beschrijft een respondent

'Een tableau voor de gemeenschap'

de drempel die er bestaat voor mensen om een museum te bezoeken, mede omdat daar bepaald gedrag wordt verwacht waardoor ze er zich niet thuis of welkom voelen:

'Wij bezoeken zo'n museum met een groep mensen voor wie er allemaal drempels zijn om daarheen te gaan. Heel gezellig en dan worden wij aangesproken door de beveiliging: 'Ssst! Ssst!', terwijl een groep kinderen onder begeleiding van iemand helemaal mag losgaan en er ook een project aan de gang is waarbij hard geschreeuwd wordt. Maar het enthousiasme van onze groep – helemaal als een kind zo blij tussen al die schilderwerken – dat is dan niet vanzelfsprekend.' (R69)

Behalve om letterlijk toegang gaat het ook over welke verhalen getoond worden. Uit de interviews spreekt een sterke betrokkenheid voor het zichtbaar maken van de verhalen van diverse erfgoedgemeenschappen, ze een podium te bieden en die vast te leggen *'als een tableau voor de gemeenschap'* (R21). Hiermee willen de respondenten een goede afspiegeling van de samenleving neerzetten, een erkenning van het belang van alle verhalen en daarmee ook van de erfgoedgemeenschappen.

Met het vertellen en tonen van verhalen van diverse erfgoedgemeenschappen willen de respondenten een eerlijk beeld van de samenleving laten zien. 'Het is belangrijk om die verhalen te blijven vertellen, omdat het toch wel vaker wordt gezien als een soort niche hè. Als een verschijnsel aan de rand van zo'n hele grote metropool. Maar het is niet een randverschijnsel' (R21). Erfgoeddemocratie wordt hierbij door de respondenten gezien als een proces waarbij burgers betrokken zijn in het hele erfgoedproces. 'Van, voor en met' is voor sommige respondenten zowel een motto als een daadwerkelijke werkwijze om dat te bereiken. ²

Naast een evenwichtige afspiegeling geeft een andere respondent ook een meer methodisch argument voor het zichtbaar willen maken van verhalen:

'Als geschiedschrijving plaatsvindt valt men vaak terug op officiële stukken en die vertellen alleen maar de optelsom van alles. Maar niet hoe mensen het ervaren hebben en juist als je dat allemaal bij elkaar gaat leggen, de menselijke ervaring, dan ontstaat het verhaal zoals het ook werkelijk is geweest.' (R84)

Verbinding en historisch bewustzijn

Respondenten in het onderzoek willen ook verbinding maken tussen verschillende groepen waarbij ze een gemeenschappelijke identiteit en het creëren van een sociaal netwerk benadrukken.

'Enorme cultuurverschillen. De biblebelt loopt hierdoorheen, maar ook kunstenaars, vrijzinnig. Toen dachten we als we nou een hopverleden hebben, dan hebben we ook iets wat we gemeenschappelijk hebben, wat we kunnen delen.' (R35)

'Wat misschien wel begon als een hobby, van "ik maak heel mooie poppen" werd uiteindelijk van "ik maak een verhaal van de geschiedenis die ik met zoveel mogelijk mensen wil delen". Niet om met een vinger te wijzen, maar om te laten zien dat dit de geschiedenis van ons allemaal is.' (R22)

'Het adoptieprogramma heeft een verbindende kracht met Amerikaanse familieleden. Van de Nederlandse en Amerikaanse contacten over en weer zijn heel mooie verhalen van bekend: mensen komen bij elkaar over de vloer, hebben jarenlange correspondentie gevoerd.' (R99)

Verschillende generaties in gesprek tijdens een familiedag van Tracing Your Roots. Foto: Tracing Your Roots/Anke van der Meer.

'Het is ook wel weer fantastisch dat mensen die niet welkom zijn dan als gids toeristen – mensen die heel erg welkom zijn – rondvaren. Dat een bootvluchteling ineens jouw kapitein is.' (R102)

Sociale cohesie

In de analyse van de onderzoeksdata is te zien dat de drijfveer ‘het vergroten van sociale cohesie’ tegelijkertijd voorkwam met een van de eerder genoemde drijfveren (actief burgerschap, onrechtvaardigheidsgevoel, verbinding en de vergroting van het historisch bewustzijn). Of, zoals een respondent zegt: *‘Strijden voor een betere wereld, waar voor iedereen een plek is, niet alleen voor degenen die het goed hebben.’* (R83)

Het willen vergroten van het historisch bewustzijn lijkt niet direct gelieerd aan sociale cohesie. Maar met het stellen van de vraag: waarom willen de respondenten het historisch bewustzijn vergroten? werden verschillende drijfveren zichtbaar. Een deel van de respondenten lijkt het vanzelfsprekend te vinden dat het belangrijk is je geschiedenis te kennen zonder daar een duidelijke reden voor te geven. De geschiedenis of het erfgoed op zichzelf maakt het voor hen al belangrijk genoeg.

Bij een ander deel van de respondenten heeft de bewustmaking van geschiedenissen tot doel iets in het heden teweeg te brengen, te verbeteren. Ze zijn gemotiveerd die in educatieve activiteiten om te zetten, vooral voor kinderen, maar ook voor volwassenen. Ze willen onderwijzen, opvoeden en bewust maken:

‘Dat wil ik doen, veel meer kennis overdragen want dat is belangrijk hoor. Mensen, zwart en wit, wees bewust dat ook onze stad een stukje connectie heeft daar. Mijn hoop is nog steeds dat iedereen in Nederland weet over Keti Koti. Ons slavernijverleden, dat herdenken we en 1 juli hebben we feest omdat we vrij zijn.’ (R36)

‘Onder dat monumentje stond een spreuk: het zijn de levenden die de doden de ogen sluiten, maar het zijn de doden die de levenden het oog openen. Dat vond ik een hele sterke, want ik vind dat degenen die gesneuveld zijn, die moeten eigenlijk een soort signaal zijn voor de mensen die leven. Waarom is die man gesneuveld, wat is er gebeurd en welke lessen kunnen we daaruit trekken?’ (R99)

‘Al eeuwenlang komen er bootjes aanvaren. Mensen die een betere of een veiligere of gewoon weer een toekomst willen hebben... Amsterdam zou zonder migratie nog steeds een saai moerasdorp zijn geweest. Dat is iets wat we vergeten. Wij willen gewoon laten zien dat Amsterdam zo’n geweldige stad is dankzij die eeuwige migratie.’ (R102)

Deze citaten over historisch bewustzijn wijzen op het streven naar een gezamenlijke identiteit en een gevoel van verbondenheid die de sociale cohesie versterkt.

Passie voor erfgoed

Bij het overgrote deel van de respondenten speelt een hobby of passie voor een specifiek erfgoed een rol bij hun inzet voor een activiteit. Bij vrijwilligers is dat het geval omdat ze hun tijd veelal onbezoldigd hiervoor inzetten. Maar ook bij erfgoedprofessionals komt dezelfde drijfveer sterk terug. Niet verrassend is dat bijna alle respondenten worden gedreven door het streven 'hun' erfgoed te willen behouden en ervoor te zorgen. Dat geldt net zozeer voor materieel als voor immaterieel erfgoed, daar wordt geen verschil tussen gezien.

De combinatie van de sociaal gerichte drijfveren van de respondenten en hun erfgoedbezigheden schetst een beeld van respondenten die geloven dat die activiteiten een positieve sociale impact kunnen hebben. Ze zetten erfgoed in als middel om sociaal gemotiveerde doelen te bereiken of vinden het belangrijk dat het erfgoed (opnieuw) een betekenisvolle plaats in de samenleving inneemt en benaderen erfgoedparticipatie in die zin praktisch met uitspraken als: 'Gebruik stimuleert behoud' (R10) of 'delen en samenwerking brengen verder' (R35).

Rederij Lampedusa is een sociale onderneming die het migratieverleden van Amsterdam koppelt aan het actuele migratievraagstuk van vluchtelingen die Europa proberen te bereiken.
Foto: Rederij Lampedusa.

De 'gelaagde stad' bij de Hofbogen in Rotterdam; een voormalige spoorbaan is omgevormd tot park en ruimten voor horeca en kleinschalige bedrijvigheid. Foto: Guido Piiper.

Zo kan door middel van activiteiten de sociale waarde van bijvoorbeeld een monument ontwikkeld, benadrukt en ingezet worden om welzijn en verbinding in de lokale samenleving te vergroten. We zien dat zowel het erfgoed als het sociale doel het beginpunt kan zijn voor een activiteit waarbij beide aspecten samenkomen.

Creatie sociale waarde

In de vakliteratuur wordt gesproken van een opkomend progressief discours in de erfgoedsector waarbij het perspectief van de maatschappelijke waarde sterker lijkt te worden dan het tot nu toe gangbare perspectief van erfgoedwaarde.³ Dat wordt bevestigd door de uitkomsten van dit onderzoek. In de interviews kwamen bij de respondenten veel sociaal gerichte drijfveren naar voren wat wijst op de intentie om van waarde te willen zijn voor de samenleving. Zoals door te streven naar verbetering van de leefomgeving, het doorgeven van erfgoed aan toekomstige generaties en een meer actieve rol van anderen hierin te stimuleren.

Ook worden respondenten gedreven door een onrechtvaardigheidsgevoel en het willen opkomen voor mensen die minder kansen hebben in de samenleving of wier erfgoed niet erkend wordt. Ze zetten zich in om ieders stem te laten horen. 'Met elkaar' waren woorden die in het overgrote deel van de interviews zijn gebruikt. Het versterken of vergroten van sociale cohesie en verbinden van mensen waren de impact die de respondenten in veel gevallen voor ogen hadden.

Deelvraag 2

Wat levert erfgoedparticipatie op volgens de respondenten en welke vormen van sociale waarde zijn hierbij te onderscheiden?

Voor de beantwoording van deze deelvraag zijn de persoonlijke ervaringen van de respondent van belang, maar ook die in brede maatschappelijke zin. Opvallend was dat bij de activiteiten rondom immaterieel erfgoed 'erkenning' vaak werd genoemd. Erkenning door autoriteiten in de vorm van een bezoek door bewindslieden of door subsidie van de gemeente, door media-aandacht en een goede publieksopkomst.

Maar ook erkenning voor de historie en verhalen van de erfgoedgemeenschappen. Bij gebouwd erfgoed en archeologie kwam dit aspect niet naar voren. Bij musea juist wel in de zin van erkenning van de erfgoedgemeenschappen en één keer in het kader van officiële erkenning bij het krijgen van een erfgoedprijs voor een privaat, nieuw museum.

Componenten als betrokkenheid van jongeren, bereik van publiek in het algemeen en kinderen in het bijzonder kwamen bij immaterieel erfgoed vaker terug dan in de andere soorten erfgoed. Bij musea werd meer gesproken over de betrokkenheid van vrijwilligers en een netwerk van nieuwe groepen. Bij gebouwd erfgoed en archeologie lag de nadruk vooral op het meedoen van mensen uit de buurt. Terwijl in alle soorten erfgoed veelgehoorde antwoorden waren: ontmoetingen, enthousiasme, uitwisseling, verbinding en begrip.

Maatschappelijk welzijn

In HERIWELL, een groot Europees onderzoek naar cultureel erfgoed en welzijn, worden drie categorieën van effecten benoemd die duiden op maatschappelijk welzijn: kwaliteit van leven, sociale cohesie en materiële condities.⁴ Die indeling wordt voor de analyse in dit onderzoek overgenomen. Onder 'materiële condities' verstaat de onderzoeksgroep de meer economische effecten zoals werk en inkomen, in de analyse van de RCE valt duurzaam beheer hier ook onder en wordt dit gebundeld onder de term duurzame ontwikkeling.

2A – Kwaliteit van leven

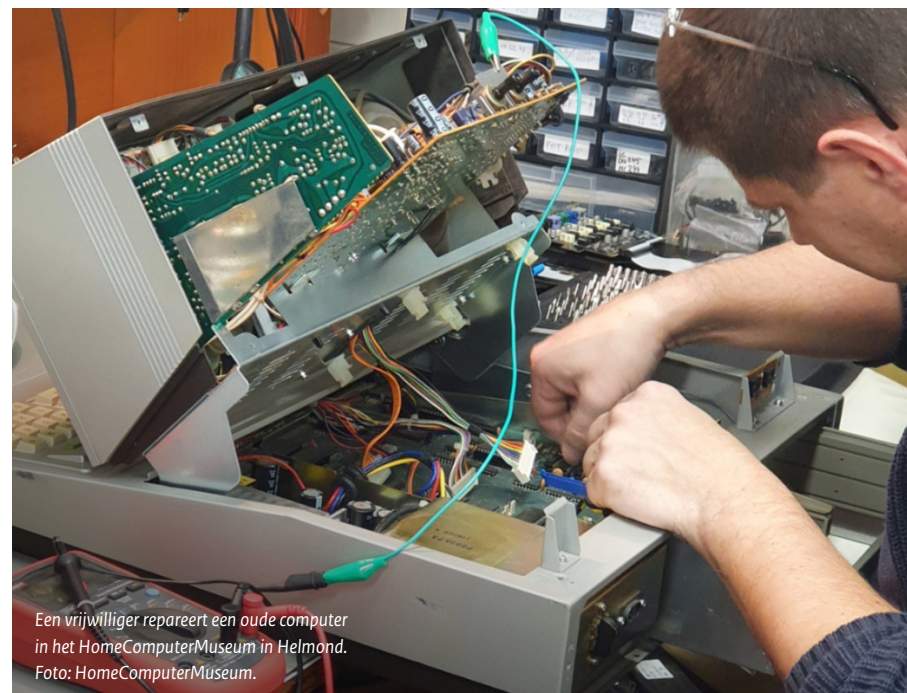
Positieve ervaringen

Zoals in de analyse van de drijfveren te zien is, zijn veel respondenten sociaal gemotiveerd in hun activiteiten. Vaak worden ervaringen van een ander aangebracht als waardevol (getuigenissen). Dat klinkt door in het antwoord van de respondent, bijvoorbeeld bij de ontroering rondom een herdenkingsritueel: *'Nou, zo intens. Zoveel emoties. Zoveel... Mensen zijn diep geraakt eigenlijk.'* De ander blij maken, raken, helpen of motiveren is voor de respondenten van betekenis. Uit het enthousiasme of de emotie van anderen haalt de respondent zelf ook voldoening.

'Ik krijg positieve energie van de mensen die echt betrokken zijn bij de Tweede Wereldoorlog, die betrokken zijn bij de slachtoffers, die echt bijna emotioneel worden. Dat vind ik mooi dat dat in deze tijd kan, dat mensen niet onverschillig zijn en waardering hebben.' (R99)

'Het klinkt

misschien simpel'

Een vrijwilliger repareert een oude computer in het HomeComputerMuseum in Helmond.
Foto: HomeComputerMuseum.

‘Wij faciliteren het, misschien ook wel omdat het zo’n leuk effect heeft. Dus na afloop zijn de deelnemers blij en dan ben je zelf eigenlijk ook heel blij. Het klinkt misschien simpel.’

(R69)

Een deel van de opbrengsten verwijst naar emoties, naar iets dat mensen persoonlijk ervaren. In dit onderzoek wordt dat ook opgevat als sociale opbrengst, omdat positieve ervaringen van individuen doorwerken in gezamenlijke ervaringen en daarmee op de samenhang in een groep. Die aspecten werden verwoord met de volgende termen:

Plezier	Blij
Genieten	Leuk
Gezellig	Fijn
Geluksgevoel	Troost
Enthousiasme	Ontroering
Trots	Emotie

Zinvol bezig zijn

Actief en zinvol bezig zijn, ook dat zijn veelgehoorde positieve ervaringen. De beheerder van een monument annex sociale werkplaats benadrukt hoe goed het is om samen buiten in het groen bezig te zijn. Daarbij noemt hij ook het herstel van mensen met een burn-out of degenen die eerst eenzaam thuis op de bank zaten. De activiteit biedt deelnemers naast dagbesteding ook de mogelijkheid zich te ontwikkelen:

‘Er zijn deelnemers hier die zich ingelezen hebben over de historie van het fort en nu zelf [bezoekers] rondleidingen kunnen geven. Als ik dan iemand met autisme, die normaal helemaal niet vaardig is in sociale contacten, trots een rondleiding zie geven, dan denk ik: yes!’ (R83)

Sommige activiteiten worden volgens de respondenten door deelnemers gezien als leuk uitje dat zou kunnen uitgroeien tot een nieuwe hobby. Bij een archeologische activiteit zorgt de combinatie van fysiek werk en het praten over de vondsten er vaak voor dat de deelnemers een blijvende interesse oppakken en terugkomen.

‘Met elkaar delen we dan de eerste bevindingen van die ochtend onder het genot van een broodje. En ja, je ziet dat daar dan de verhalen loskomen. “Hey, wat heb jij gevonden? Oh maar wij hebben gruwelijk op die stenen moeten hakken”, weet je wel.’ (R53)

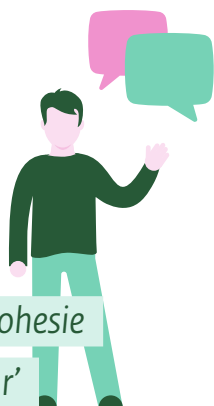
Kernwoorden rondom het actief en zinvol bezig zijn waren:

Dagbesteding	Inspiratie
Onder de mensen (niet eenzaam thuis)	Kennisuitwisseling
Gezellig samen bezig zijn	Eigenwaarde
Lichamelijk actief	Zelfstandigheid
Fijn of leuk uitje	Zelfvertrouwen
Interesse	Ontdekkingen doen
Iets leren	Werkervaring opdoen

2B – Sociale cohesie

Ontmoeten, verbinden en begrip voor elkaar is samen te brengen onder de noemer 'versterking van de sociale cohesie'. Een enkele keer wordt sociale cohesie expliciet door de respondenten genoemd. 'Samenwerking, cohesie en oog voor elkaar' (R12) Ook wordt aangegeven dat 'gedeelde verantwoordelijkheid ten opzichte van cultureel erfgoed sociale cohesie versterkt' of zien de geïnterviewden erfgoedparticipatie als 'aggregaat van sociale cohesie' (R2).

'Samenwerking, cohesie
en oog voor elkaar'

Voor het project 'Helmond in 100 stukskes' delen ouderen hun verhalen achter objecten uit de vooroorlogse crisisjaren, de bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog en de wederopbouw. Foto: ColorIsTheLimit / Laura Maessen.

‘Een herkenbare plaats van inspirerende ontmoetingen met en tussen mensen, een plek van verbinding’

Ontmoeten

Een punt dat veel wordt genoemd bij participatie-activiteiten rondom gebouwd erfgoed is ontmoeting. *‘Een herkenbare plaats van inspirerende ontmoetingen met en tussen mensen, een plek van verbinding’* (R10), *‘een fijne ontmoetingsruimte voor bewoners en bezoekers’* (R12), of *‘een ontmoetingsplek en woningen voor jongeren met autisme’* (R5). Die *‘vergroten saamhorigheid, bevorderen onderlinge relaties en gaan eenzaamheid tegen’* (R5).

Bij de verschillende participatieactiviteiten ontmoeten de deelnemers andere mensen in een gezamenlijke activiteit. Ze doen nieuwe contacten op en bouwen op die manier een sociaal vangnet op. Eén deelnemer verwoordt het simpel en kernachtig: *‘Ik ben van huis, ik heb gezelschap, ik leer mensen kennen*

en je kunt met die mensen leuke dingen doen. Een netwerk’ (R71). Ook een andere deelnemer aan dezelfde activiteit vertelt over de nieuwe contacten die hij hierdoor in de wijk heeft opgedaan, waar hij al zijn hele leven woont, maar die wat betreft bewonerssamenstelling behoorlijk is veranderd (R70). Behalve dat dit indicaties voor sociale cohesie zijn, wijzen de citaten op het bijdragen aan het sociaal kapitaal van de deelnemers.

In het kort kwamen de beschrijvingen van deze ervaringen neer op:

Oog voor elkaar	Ontmoetingen
Sociale contacten	Onder de mensen zijn
Elkaar helpen	Hulp
Welkom zijn	Iedereen kan meedoen

‘Vergroten saamhorigheid, bevorderen onderlinge relaties’

Verbinden

Verbinden, verbinding, binding. Die termen worden dikwijls door de respondenten gebruikt in de omschrijving van de intentie en het resultaat van de activiteiten. Maar wel steeds vanuit twee verschillende betekenissen. Bij het grootste deel van de activiteiten wordt bedoeld op verbinden als *‘nieuwe contacten leggen’*. Daarbij worden verbindingen gemaakt tussen mensen die eerder geen of weinig contact met elkaar hadden. Het streven is om samen een groter geheel te vormen. Bij een kleiner, maar nog altijd aanzienlijk deel van de activiteiten is sprake van *‘binding’*. Hier gaat het om contacten in een al bestaande groep.

Het verschil zit in het versterken van een bestaande cohesie of de sociale cohesie versterken door nieuwe verbanden te creëren. Hierin zie je ook discussies terug over de insluitende of uitsluitende werking van erfgoed. De een ziet erfgoed als iets dat verbindt omdat iedereen zich erin kan herkennen en een gemeenschappelijk doel kan creëren. De ander benadrukt dat erfgoed nauwelijks toegankelijk is, een splijtzwam kan zijn en weinig democratisch is, want zoveel erfgoedgemeenschappen en verhalen zijn nog steeds niet zichtbaar.

Het zijn de twee kanten van dezelfde munt die het Verdrag van Faro ook in zich heeft. Opgesteld naar aanleiding van de oorlogen in de jaren negentig van de vorige eeuw op de Balkan, waarin identiteit en erfgoed een grote rol speelden, wil de Raad van Europa met het verdrag diezelfde kracht van erfgoed inzetten om te verbinden.

Gerelateerde termen om deze opbrengsten te verwoorden waren zoal:

Saamhorigheid	Betrokkenheid
Verbroedering	Sociaal weefsel
Mensen samenbrengen	Samenwerkingen
Bevorderen onderlinge relaties	Verbinden

Begrip voor elkaar

Een streven van respondenten en ook een opbrengst die ze zien bij een deel van de activiteiten is meer begrip tussen verschillende (groepen) mensen. Historisch bewustzijn kan daaraan bijdragen, waarbij museumstukken bijvoorbeeld als *conversation piece* worden gebruikt. Zo kwamen bij een van de activiteiten vrouwen met verschillende achtergronden met elkaar in gesprek over de betekenis van bedekkende kleding: vrouwen in Zeeuwse klederdracht, met een Surinaamse angasi en islamitische hijab.

Het creëren van mogelijkheden tot een dialoog geeft ruimte voor meer begrip én bewustwording van de eigen identiteit. ‘*Het recht van vrouwen om te dragen wat ze willen, empowerment*’ (R1). Ook bij een monumentale boerderij is een belangrijk resultaat het ‘*overbruggen van tegenstellingen en erkenning of bewustwording van de eigen identiteit*’ (R5).

‘Vrede en omkijken naar elkaar’

Begrip en dialoog worden ook gerelateerd aan ‘*vrede en omkijken naar elkaar*’ (R13) en het bijdragen aan een inclusieve maatschappij. Dezelfde respondent verwoordde dit als ‘*samen maatschappij zijn*’. De erfgoedactiviteiten brengen ‘*dialoog op gang tussen verschillende culturen, op weg naar een inclusieve maatschappij*’ (R13). Een aantal respondenten vraagt hierbij ook expliciet aandacht voor integratie van nieuwkomers en de positie van vluchtelingen (R5, R1, R11, R13, R102). Dat doen ze door op zoek te gaan naar wat de betrokkenen verbindt, zoals een traditie rond een verhaal, een gedeelde interesse voor mode of door samen te zorgen voor een boereerf. Genoemde opbrengsten die op meer begrip voor elkaar duiden waren verder:

Reflectie	Open gesprekken
Meerstemmigheid	Dialoog
Meer bewustzijn	Aandacht
Onderling begrip	Erkenning
Leren van elkaar	

2C – Duurzame ontwikkeling

Werk en inkomen

Sociale waarde door een verbeterde arbeidspositie was iets dat ook uit de onderzoeksdata naar voren kwam. Te denken valt aan de ontwikkeling van vaardigheden bij vrijwilligers en participanten die hun kansen op betaald werk vergroot en het opleiden van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt tot werknemers. Werkervaring, diploma's en het vinden van een betaalde baan werden genoemd als concrete opbrengsten. Voor een aantal respondenten droeg de erfgoedparticipatieactiviteit bij aan de zichtbaarheid van en het draagvlak voor zijn of haar vakgebied en daarmee ook het behouden van een baan.

Van de participatieactiviteiten in dit onderzoek begon de helft vanuit een burgerinitiatief. Een deel van de respondenten is zelfstandig ondernemer. Ze steken onbezoldigd hun tijd in de activiteit, vaak een eigen initiatief, maar hopen dat ook op een gegeven moment in betaald werk terug te zien. Een aantal van hen geeft aan betaalde opdrachten te hebben gekregen

vanwege de expertise die ze met de activiteit hebben opgebouwd. Anderen hebben het voor elkaar gekregen hun initiatief uit te bouwen tot een sociale onderneming.

Duurzaam beheer

Bij enkele activiteiten was het genereren van eigen inkomsten een genoemde uitkomst. Zo draagt de verkoop van eigen producten van een geherintroduceerde ambacht bij aan het in stand houden van de activiteit en daarmee de sociale waarde die het genereert. Ook kan met de opbrengsten van het uitbaten van een monumentaal gebouwtje het beheer ervan betaald worden, waardoor het zelfredzaam is en tevens door de gebruikersfunctie bijdraagt aan het 'sociale weefsel' (R98) van de buurt. Of een ander voorbeeld: een specialistisch museum dat als sociale

'Frisse, fijne plek voor
bewoners en bezoekers'

Bezoekers luisteren naar verhalen tijdens een tentoonstelling in het Verhalenhuis Belvédère. Foto: Verhalenhuis Belvédère.

onderneming met kwetsbare jongeren wordt gerund, diensten levert aan scholen en particulieren, en daarmee financieel gezond blijft.

Participatie van een groep creatieve ondernemers bij de herbestemming van gebouwd erfgoed had voor henzelf betaalbare bedrijfsruimte als opbrengst en voor het beheerbedrijf lagere kosten (geen inbraken) en hogere inkomsten (meer verhuur) tot gevolg.

De erfgoedparticipatieactiviteiten rondom gebouwd erfgoed maakten de leefomgeving prettiger door vernieuwd gebruik. De renovatie zorgde ervoor dat het een 'frisse, fijne plek voor bewoners en bezoekers is' (R12).

Deelvraag 3

Welke factoren dragen bij aan de creatie van sociale waarde in de omgang met erfgoed?

Op basis van de onderzoeksdata is generaliseren niet mogelijk, maar door de uitgebreide interviews ontstaat wel een goede indruk van de factoren die lijken bij te dragen aan het creëren van sociale waarde. Ze zijn in te delen in drie categorieën.

- **Een gedeelde (erfgoed)interesse**
- **Samenwerking met andere sectoren**
- **Gedrevenheid en enthousiasme**

Een gedeelde (erfgoed)interesse

Tijdens de ontwikkeling van een tentoonstelling en activiteitenprogramma in een gemeentelijk museum bleek de bewustwording van vooroordelen en vooronderstellingen een waardevol onderdeel van het proces. Bij gesprekken om enkele tegenstellingen te overbruggen was het nodig de nadruk te leggen op de gezamenlijke (erfgoed)interesse. Die is overigens bij veel activiteiten duidelijk aanwezig, maar is niet per se bij aanvang dé reden voor participanten om deel te nemen.

In verschillende activiteiten gericht op werkervaring of dagbesteding leidde de omgang met erfgoed tot een fascinatie en interesse hiervoor. Ook bij andere activiteiten was het samen bezig zijn of het hebben van *'een leuk uitje'* (R52) in eerste instantie de reden om mee te doen. De respondenten zagen daarna meestal ook meer draagvlak voor het erfgoed ontstaan.

Bij bijvoorbeeld de herintroductie van de hopteelt in hun gemeente ontdekten de initiatiefnemers en participanten gaandeweg dat ze zich bezighielden met erfgoed. Dat hielp hen om de activiteit verder te ontwikkelen, te verduurzamen en uit te bouwen.

Inwoners uit de vele dorpskernen in de gemeente Altena komen samen en doen iets wat ze in deze regio al eeuwenlang doen: hop verbouwen en bier brouwen. Foto: Hop van Altena.

De bewustwording van de omgang met erfgoed was hier een katalysator voor het creëren van sociale waarde. De waarde die aan erfgoed wordt toegekend, bevordert vaak de verdere ontwikkeling van de activiteit. Maar ook de verbindende kracht en betekenis die het heeft voor de betrokkenen.

Samenwerking met andere sectoren

Samenwerking tussen verschillende disciplines is vaak cruciaal. Voor een kerkelijke gemeenschap die een activiteit uit solidariteit en gelijkwaardigheid wilde organiseren, bleek de samenwerking tussen de erfgoedsector, een welzijnsinstelling en scholen doorslaggevend voor de goede afloop. Bij enkele musea en monumenten wordt bovendien samengewerkt met zorginstellingen. Dat versterkt niet alleen de sociale waarde van het initiatief, maar is ook van belang voor de levensvatbaarheid van dergelijke ontmoetingsplekken of erfgoedinstellingen.

Bij een aantal uiteenlopende participatieactiviteiten, zoals een herdenkingsritueel, toeristische rondvaart of de herbestemming van gebouwen, kwam het initiatief vanuit de kunstensector of droeg de

samenwerking daarmee sterk bij aan het bereiken van nieuwe (doel)groepen. Als randvoorwaarden werden vertrouwen, een gevoel van veiligheid en een open houding genoemd. Het creëren van dergelijke randvoorwaarden komt (nog) niet als professionele vaardigheid in erfgoedopleidingen terug, maar wel in mensgerichte opleidingen – wat ook weer zou kunnen pleiten voor samenwerking en uitwisseling met sociale partners.

Gedrevenheid en enthousiasme

Om sociale waarde teweeg te brengen, lijkt de intrinsieke motivatie van initiatiefnemers en betrokkenen bepalend. Gedrevenheid en enthousiasme om kennis of vaardigheden over te dragen, spelen een rol in het meekrijgen of bereiken van anderen. Ook de *'passie om de maatschappij beter te maken'* (R1) levert hieraan een bijdrage, evenals een zekere mate van activisme. De impact van een monumentale boerderij als ontmoetingsplaats was er niet geweest zonder de enorme inzet van de buurt. Hetzelfde geldt voor een toeristische rondvaart die zonder het politiek-maatschappelijk statement van de initiatiefnemer niet dezelfde kracht zou hebben.

Dergelijk commitment is ook van belang voor de duurzaamheid van de activiteiten omdat ze vaak geduld, doorzettingsvermogen en een lange adem vergen. De gedrevenheid zie je terug in de wil tot het aangaan van relaties op de lange termijn. Uit de onderzoeksdata blijkt eveneens dat een succesvolle samenwerking tussen bijvoorbeeld burgerinitiatieven en overheden of instellingen staat of valt bij de betrokkenheid van de professional en de continuïteit die deze persoon biedt.

Een term die in de interviews veel voorkomt is *'met elkaar'*. Het zegt iets over hoe een groot deel van de respondenten in het leven staat. Ze hechten veel waarde aan wat ze voor de ander kunnen betekenen en hebben oog voor de individuele beleving. Het tegengaan van eenzaamheid, zingeving vinden in een activiteit, traumaverwerking of persoonlijke ontwikkeling zijn voorbeelden van opbrengsten of intenties van de onderzochte activiteiten. Ook de respondenten zelf halen voldoening uit het goed doen voor een ander. Op die manier dragen positieve individuele ervaringen bij aan een collectief welzijn en aan de samenhang in de maatschappij.

Analyse

Uit de beschrijving van factoren die bij erfgoedparticipatie bijdragen aan het creëren van sociale waarde is op te maken dat bij erfgoedparticipatie sprake is van de overdracht van waarde, over en weer tussen mensen en erfgoed. Hiervoor zou ingezet moeten worden op samenwerking met andere sectoren en een gedeelde (erfgoed)interesse. Daarnaast zijn sociaal bevlogen erfgoedprofessionals essentieel om erfgoedparticipatie te laten slagen.

Bij een gezamenlijke erfgoedinteresse speelt de waarde die wordt toebedeeld aan erfgoed een belangrijke rol. Het erfgoed kan dienen als aanleiding voor een gesprek en een dialoog voeden. Met het samen bouwen aan en delen van kennis daarover wordt waarde gecreëerd; het erfgoed wordt meer betekenisvol. Bovendien worden er relaties opgebouwd die bijdragen aan het sociaal kapitaal van een individu en aan de sociale cohesie. Als samenleving zorgdragen voor erfgoed levert veel positieve ervaringen op als voldoening, plezier en erkenning.

In de onderzoeksdata en resultaten vallen ook twee processen op waarin sprake is van de opbouw en overdracht van sociale waarde.

Erfgoed als middel

Erfgoed wordt ingezet om andere doelstellingen te bereiken dan de erfgoedzorg op zich. Zo worden bij samenwerkingen tussen de erfgoedsector en de sociale sector sociaal gemotiveerde doelstellingen ingebracht en de waarde en betekenis van erfgoed ingezet om die doelstellingen te behalen. De drijfveren van de respondenten kunnen zowel bij de erfgoedzorg liggen als bij het welzijn van andere mensen. Of een combinatie van beide.

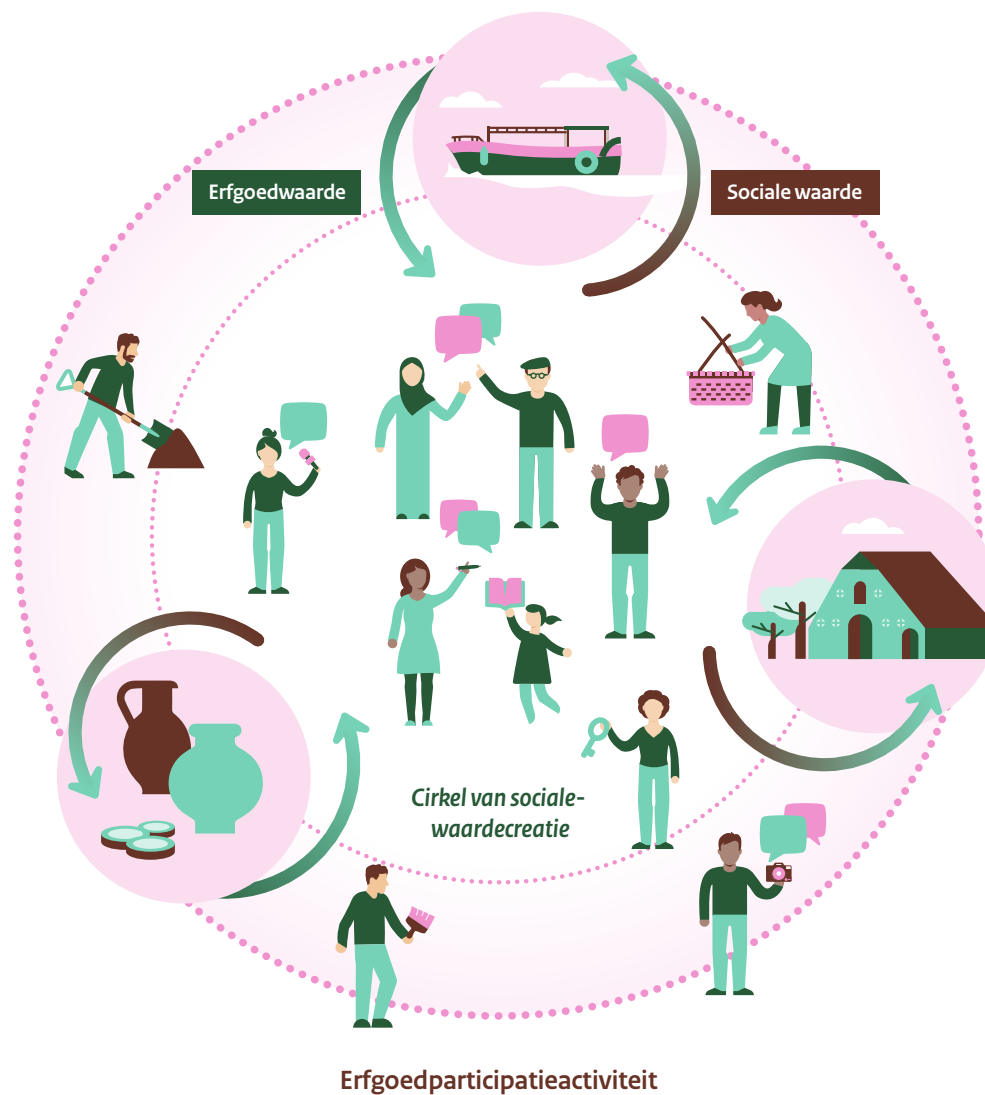
Erfgoed als dynamisch proces

Erfgoed wordt gecreëerd door het te laden met betekenis: door de aandacht die het krijgt, door de opgebouwde kennis en de lagen die eraan worden toegevoegd. Bij erfgoed als dynamisch proces wordt erkend dat de betekenis van erfgoed kan veranderen en dat erfgoed samen 'gemaakt' wordt. In zo'n proces wordt het erfgoed door sociale interactie en relaties geladen met (nieuwe) betekenissen voor de samenleving.

Cirkel van sociale-waardecreeatie

Een individu of groep mensen gaat door middel van erfgoedparticipatie een relatie aan met het erfgoed. Er ontstaat tevens een netwerk en onderlinge relaties worden versterkt door de gezamenlijke activiteiten. De 'status' die erfgoed heeft, geeft waarde aan de groep. Zowel de sociale cohesie als de waarde van het erfgoed bevestigt de relevantie (de waarde) van de groep. Die wordt ook weer doorgegeven aan het erfgoed als gezamenlijke interesse en deel van de activiteit. Dit wordt geïllustreerd in het model hiernaast, de cirkel van sociale-waardecreeatie.

Tot slot

Het model van de sociale-waardecreeatie bevestigt de aanname in het Verdrag van Faro dat erfgoedparticipatie een positieve bijdrage kan leveren aan de samenleving, zoals aan de kwaliteit van leven (positieve ervaringen en zinvol bezig zijn), het versterken van de sociale cohesie (door ontmoeten, verbinden en meer begrip) en het bevorderen van duurzame ontwikkeling. Het onderzoek in deze publicatie geeft inzicht in de sociaal gemotiveerde drijfveren van betrokkenen in erfgoedparticipatie, wat ze nastreven en waardevol vinden. Het schetst een beeld van de huidige praktijk van erfgoedparticipatie, een innovatieve Faro-praktijk in wording waar met deze inzichten verder aan gebouwd kan worden.

Want zoals een respondent het zegt *'het klinkt misschien simpel'* dat het blij maken van anderen door samen met erfgoed bezig te zijn ook haarzelf blij maakt, vanzelfsprekend is het zeker niet. Erfgoedparticipatie heeft een grote potentie om op verschillende manieren bij te dragen aan de samenleving. Werken *'in de geest van Faro'* kan deze waarde ontsluiten.

Wilma Simons is participatiespecialist bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Samenvatting van de methodologie

Aanpak

Vanwege de breedte van het kwalitatieve onderzoek en de aard van de verkenning is voor een onderzoeksstrategie en -benadering gekozen die de ervaringen van individuen – en de daaruit af te leiden algemene bevindingen – centraal stellen. Erfgoedparticipatie wordt daarbij nader bestudeerd door de drijfveren, rolopvattingen en werkwijzen van zowel erfgoedprofessionals als erfgoedgemeenschappen in kaart te brengen. Bovendien worden ook de behoeften voor deelname aan erfgoedprocessen op een rij gezet.

Er is een serie semigestructureerde interviews afgenomen om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden en erfgoedparticipatie in de huidige context te begrijpen. De respondenten zijn mensen die actief betrokken zijn bij erfgoedparticipatie in de praktijk.

Dataverzameling – de interviews

- In de periode van september 2019 tot en met juni 2021 zijn in totaal **99 interviews met 104 respondenten** afgenomen.
- Voor de eerste 14 interviews is gebruik gemaakt van een gestructureerde vragenlijst, daarna is gekozen voor een meer flexibele aanpak met semigestructureerde interviews. Het onderzoek is in heel Nederland en binnen drie internationale participatieprojecten uitgevoerd.
- De interviews hebben betrekking op **61 participatieactiviteiten**: 34 daarvan zijn activiteiten die geïnitieerd zijn door burgers, verenigingen of stichtingen (56%). 27 zijn initiatieven opgezet door erfgoedinstellingen of overheden (44%). De activiteiten hadden betrekking op diverse erfgoedactiviteiten zoals herbestemmingsprojecten, de aanwijzing van monumenten, waardering van collecties, de ontwikkeling van beleid en publieksarcheologie. De rest van de interviews is gehouden met bijvoorbeeld gemeenteambtenaren die over hun aanpak en ervaringen in het algemeen vertelden.

Wie waren de respondenten?

- Alle respondenten waren op een of andere manier actief betrokken bij een of meer participatieactiviteiten in de erfgoedsector. Een aantal keer zijn verscheidene betrokkenen van één activiteit geïnterviewd.
- Iets meer dan de helft van de respondenten (55%) werkte bij een organisatie of overheid. Dat waren vooral gemeenteambtenaren (inclusief erfgoedambtenaren en ambtenaren van bijvoorbeeld afdelingen welzijn en wijkzaken) en medewerkers bij musea en andere erfgoedinstellingen. Ook waren er enkele mensen uit andere domeinen bij, zoals iemand van een zorginstelling en eentje van een woningcorporatie, en er was een respondent werkzaam bij een fonds. 45% bestond uit participanten van activiteiten, erfgoedvrijwilligers, initiatiefnemers en vertegenwoordigers van stichtingen.
- Het grootste deel van de respondenten is geselecteerd door de Faro-verbinders. Daarbij is de sneeuwbalmethode toegepast: een respondent kon zelf weer een nieuwe aandragen. Deelnemers zijn ook geworven door de inventarisatie van erfgoedparticipatieprojecten en andere activiteiten zoals vanuit de regeling van

het Fonds voor Cultuurparticipatie. De selectie is niet per se representatief voor het hele land en de diversiteit van initiatieven.

Wie waren de interviewers?

De meerderheid (80%) van de interviews is afgenomen door de Faro-verbinders en een aantal journalisten dat opdracht kreeg vanuit de RCE in het kader van de verkenning naar de Faro praktijk. Daarnaast is een reeks interviews gedaan door het Faro-team en door zzp'ers in de erfgoedsector die zijn gevraagd om een onderwerp uit te diepen. Tijdens de periode van de interviews is COVID-19 van grote invloed geweest op de participatieactiviteiten van de respondenten.

Data-analyse

Alle interviews met respondenten zijn opgenomen, geanonimiseerd en getranscribeerd. Daarna is een data-analyse uitgevoerd door een team van het de RCE. Ieder teamlid kreeg een of meer onderzoeksvragen onder de aandacht en codeerde en analyseerde de vragenlijsten en geanonimiseerde transcripten.

De codes hadden betrekking op de thema's die aan de onderzoeksvragen gekoppeld zijn, zoals rolopvatting, werkwijzen, vaardigheden en behoeften. De sortering van data door ze te coderen (labelen) maakt het mogelijk om verbanden te leggen en antwoorden te formuleren op de onderzoeksvragen.

Daarnaast zijn de belanghebbenden door middel van een stakeholdersanalyse geïdentificeerd en geordend naar hun belang en invloed in een kwadrantenmodel. Dat zijn de **actoren** (initiatiefnemers en uitvoerders met belang en invloed), de **doelgroep** (met vooral belang), de **beïnvloeders** (vooral invloed bijvoorbeeld als vergunningverlener of financier) en **geïnteresseerden** (toeschouwers zonder belang of invloed).

De teamleden bespraken de bevindingen gezamenlijk. Dat was een proces van bouwen, verfijnen en verbeteren: teamleden keken en dachten met elkaar mee en hebben de codelijst uitgebreid met relevante termen. De inzichten zijn daarna getoetst en gekoppeld aan theorie, beleid, en de bevindingen en uitkomsten bij andere activiteiten van de RCE (vooral praktijkwerkplaatsen en focusgroepen). Uiteindelijk schreven de teamleden voor elke deelvraag een rapportage. *NB. Een nadere toelichting op de methodologie staat in de Methodologische verantwoording (deel 6).*

Eindnoten

- 1 Van de Maat en Veldhuysen 2011, 6.
- 2 Een aantal respondenten werkt met de methode OF/BY/FOR ALL (ofbyforall.org).
- 3 Avrami & Mason 2019; Jones 2016.
- 4 ESPON 2020, 26.

Literatuur

Avrami, E. & S. Mason (2019), 'Mapping the Issue of Values', In: E. Avrami, S. Macdonald, R. Mason & D. Myers, *Values in Heritage Management*, J. Paul Getty Trust, 2019, 9-33.

ESPON, HERIWELL (2020), 'Cultural Heritage as a Source of Societal Well-being in European Regions', <https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/ESPON%20HERIWELL%20Inception%20Report.pdf> (geraadpleegd op 4 juni 2021).

Jones, S. (2016), 'Wrestling with the Social Value of Heritage: Problems, Dilemmas and Opportunities', *Journal of Community Archaeology & Heritage*, 4(1), 21-37, <https://doi.org/10.1080/20518196.2016.1193996>

Maat, J.W. van de en C. Veldhuysen (2011), 'Actief burgerschap. Een overzicht van interventies', Movisie-publicatie.

